

פרק שישי

שכנות של יהודים

עירוב החצרות בנוי על היחד היהודי השבתי. כאשר מתגלה בחצר גוי, העניין נעשה סבוך יותר. דירתו אינה דירה, אך עצם שכנותו מעוררת להצגת מודל נגדי, של שכנות תלמידי חכמים

בשיתוף בית המדרש בית אב ליצירה והתחדשות בתורה

שבה האוסרת טלטול, לפסיקה של "דירת נכרי לא שמה דירה" המתירה טלטול. הפירוש מהווה הבנה מעמיקה בסמליות של העירוב במצב שכזה, בכל הק"ש שור להתגושות בין מרחבי האצלה של תרבויות.

סיכום

נבחר את המשתמע מהליך בירור המשנה במקור רות השונים. ה"סיפור" שבמשנה, "הדר עם נכרי בחצר", בא להמחיש את שאלת השותפות וההתחברות הנדרשת מדיירי החצר היהודית בכדי לקיים את צור"ח השבת. התחברות זו, המתאפשרת על ידי שפת הי"ח של העירוב, מבליטה איך השבת מהווה יסוד בהמ"ד חשת היחד שבבסיס הקיום היהודי ככלל. הימצאותו של נכרי בחצר מעיבה על מציאות זו. חריפה מאוד היא הסמליות של תמונת נוכחותו בשבת שעה שיהודי מחפש דרך להסכמת שכניו להשתתף יחד ביצירת התנאים לקיום השבת. משמעותה של תמונה חריפה זו מתפרטת ומתחדדת בדיון של המקורות שסקרנו.

כפשטותם של דברי הדעה הראשונה במשנה, הנכ"ר מהווה הפרעה הפוגעת בקיום השבת של היהודים בחצר. הוא מהווה נוכחות ממשית המעכבת את שלי"ת מות שפת השבת בחצר. לעומת זאת, לפי הכלל "חצר נכרי כדיר של בהמה", ועוד יותר לפי הכלל "דירת נכ"ר אינה דירה", המקובלים באופן עקרוני על שני התל"מודים, לנוכחותו של הנכרי אין קיום בחצר במציאות של שבת. אפשר להבין זאת כטקטיקה תרבותית המב"טלת את משקלה ותוקפה של התרבות הנוכרית בעיני היהודי שבחצר – או כהערכה שלילית אודות ערכיה ותכניה של תרבות שאינה מכירה בשבת, ביסודותיה ובהלכותיה. רק למי שממלא את חלל ביתו בתכנים בור"ני חיים של נוכחות א-להית יש לייחס "דירה".

לבבלי, תמונת השבת הנפגמת בחצר שהתפרקה מתקוות האחדות השבתית מהווה תמונה של התגר"ששות עם תרבות שדירתה, ש"אינה דירה", מאיימת גם על מציאות השבת בבית היהודי. אכן, מי שדר עם נכרי בחצר בשבת עבר, יחד עם תקוות תיקון עירובו, לגור במסכת עבודה זרה. מול תמונה זו מעמיד הבבלי שלוש תמונות מנגד – האצלת הרוח של רב על תלמיד, יהושע בן נון ה"לן בעומקה של הלכה" וזוג יהודי השור"מר על קדושת הלכות נידה; "דירת יהודי שמה דירה".

דב ברקוביץ'

תגובות: bet_av@netvision.net.il

הסוגיה בתלמוד הירושלמי מש"ת תמשת בתוספתא להסביר את המח"לוקת במשנה. לפי הירושלמי, לכל הדעות דירת נכרי בשבת הינה כ"דיר של בהמה", אלא שאפשר להשתמש בכלל זה ולהגיע לפסיקה הפוכה מזו של התוספתא, כלומר שלפיו יהיה דווקא אסור לטלטל בחצר. ההסבר הוא כך: כמו שהשימוש הפיסי בחלק מחלל החצר על ידי בהמה יוצר מעין "רשות" שנמצאת מחוץ למעגל הר"שיות שחברו לשם העירוב, ועל כן היא מבטלת את האפשרות של התח"ברות שלמה של כל הדיירים לשם תיקון העירוב, כך גם המציאות הפי"זית של נכרי. לעומת זאת – ממשיך הירושלמי – רבי אליעזר בן יעקב מתיר לטלטל בחצר היות ולא השי"מוש הפיזי של הבהמה בחצר הוא שקובע את קיומה של "רשות נפרדת", אלא הרצון של בעל הבהמה שקבע שימוש זה בחצר. כלומר, לא המציאות הפיזית קובעת את קיומן של רשויות בחצר בכל הקשור לשותפות בעירוב, אלא דעתו של אדם ורצונו. על כן לדברי רב"י, מאדם שעל פי דעתו ורצונו אינו רואה את עצמו כחלק מ"תרבות שבת ההלכתית", נשלל כל מעמד לגבי הלכות אלו. בשל כך אין אסור של טלטול בחצר עד שיהיה יהודי אחר בחצר שלא יהיה מוכן להשתתף בשותפות העירוב.

שלב ג - הבבלי

על רקע כל הנאמר במשנה, בתוספתא ובירושל"מי נראה הפירוש למשנה המוכר לנו מהסוגיה בבבלי – "שמא ילמדו ממעשיו של נכרי" – הפלגה יתרה. רמז לקו המחשבה של הבבלי ניתן דווקא מסוגיית האגדה בדף סג ע"א. עיקר הסוגיה דן בשאלה של רב המורה הלכה במקום שנמצא רבו. הזיקה בין דיון זה לבין דרך פירושו של הבבלי למשנה מאלפת ומרת"קת. גם "המורה הלכה במקום רבו" מברר שאלה של הקרנה והאצלה, של לימוד ממעשיו של מישהו אחר; אלא שאם חכמים טרחו להרחיק יהודי מכל אפשרות של מגע עם נכרי "שמא ילמד ממעשיו", במקרה של תלמיד ורבו המובהק המצב הוא בדיוק הפוך. כתמונת נגד למשנה, תלמיד הדר ב"חצרו" התורנית-הרוחנית של רבו חייב ללמוד מהוראתו וממעשיו של רבו, לק"בל את סמכותו עליו, ולכבד את מרחב קיומו. הרב תמיד נוכח בעולמו של תלמידו.

ביתר עומק אפשר לומר ש"שכנות" זו בחצר רוח"נית משותפת של רב מובהק ותלמיד, האמורה לעצב דרכי חיים של קהילה יהודית, הינה תמונת נגטיב מדויקת של שכנות פיזית, העלולה להפוך גם לרוח"נית, של יהודי ונכרי הדרים בחצר אחת. כלומר, פי"רוש המשנה לפי הבבלי רואה בתמונה של "הדר עם נכרי בחצר" שאלה אודות עיצוב מרחבי האצלה וסמ"כות רוחנית בין אנשים המתקיימים בקרבה זה לזה. מבחינה זאת פירוש זה איננו "הלבשה" טכנית של הס"בר שיתאים את המשנה, ובעיקר את הדעה הראשונה

חצר יהודית. בית במושב היהודית בנדר המל"ט, במניטובה, קנדה בשנות ה-20

הה שבעל פה. ננסה לעמוד על כך בכמה שלבים.

שלב א - התוספתא

הקטע בתוספתא המקביל למשנה קובע הלכה הפוכה מהדעה הראשונה שבמשנה. על פי התוספ"ת, הדר עם הנכרי (בתוספתא – "בחצר של גויים") יכול "להכניס ולהוציא מן החצר לבתים ומן הבתים לחצר" ללא חשש לאיסור טלטול. בניסוח החריף משהו של התוספתא, "חצר של גויים הרי הוא כדיר של בהמה". כלומר, כשם שבהמה אינה "דייר" מבחי"נת הדעת והדעות, כך גם הנכרי. חובת ההרחקה של יהודי מנוכחותו של נכרי שמא ילמד ממנו, כפי שראינו בבבלי, מקנה משקל חמור לתוקף השלילי של דעותיו ותרבותו, ואילו לביטוי שבתוספתא צליל הפוך. מבחינת היהודי, הנכרי כאילו אינו קיים – לא בשבת, ואולי גם לא בימים אחרים.

לפי התוספתא דעה זו מקובלת ללא חולקים (קיימת מחלוקת תנאים לגבי איסור טלטול בחצר, המקבילה לזו שבמשנה, במקרה שהיהודי גר בחצר הנכרי מושווה לדיר של בהמה, הפך בצורה זו או אחרת לעיקרון המקובל בשני התלמודים. בסוגייתנו בבבלי דעה זו מתבטאת באמירה הכוללת "לכולי עלמא דירת נכרי לא שמה דירה (= לכל הדעות, דירת נכרי לא מוגדרת כדירה)".

שלב ב - התלמוד ירושלמי

במקרים רבים כאשר נראה על פניו שהתלמוד הבבלי אינו מפרש משנה כפשוטה, חשוב להתבונן בפירוש המשנה בתלמוד הירושלמי – זאת לשם הבנת מורכבות ההלכה שבמשנה, עומק הפירוש של הבבלי, ודרכה של מחשבת התורה שבעל פה ככלל. במקרה שלנו מיד בולטת העובדה שלא מוזכרת בת"למוד הירושלמי כלל וכלל גזירת חכמים "שמא ילמ"דו ממעשיהם", ולא קיים זכר לסוגיות במסכת עבודה זרה הדנות בהרחקת יהודים מהתרבות הנכ"רית ואפיונה של האחרונה כשופכת דם יהודי.

אנו ממשיכים לשמור על פער של שבוע מהנלמד בדף היומי, זאת בכדי לא להפסיד דיון חשוב על המש"נה בדף סב – "הדר עם הנכרי בחצר או עם מי שאינו מר"דה בעירוב" – המלמד רבות על דרך החשיבה של התר"רה שבעל פה ועל יסודות הלכות עירוב. אני מבקש היום לאתגר את קוראי המדור לדרגה נוספת של התבר"נות ביחסי הגומלין בין הלכה ואגדה בסוגיות התלמוד. מצדי אתאמץ להיות בהיר על אף מורכבות העניין, וא"תם, מצדכם, מתבקשים למאמץ שאולי לא היה נדרש עד כה. בתקווה שההשקעה של כולנו תהיה לברכה.

המשנה מבליטה את ייחודו של עירוב החצרות מתוך שרטוט תמונה המהווה ניגוד לעצם מהותו. מציאות של יהודי הדר עם נכרי בצוותא מעוררת בעיות מעשיות בשבת. היהודי לא יכול לטלטל בחצר (כלומר, להוציא מהבית לחצר ומבית לבית בחצר), היות וישנו שכן בחצר (הנכרי או היהודי שאינו מודה בעירוב), שלא יסכים להשתתף בתיקור"נו. ללא הסכמת כל דיירי החצר לא ייתכן לקיים את אותה התחברות מלאה של השכנים הנדרשת לתיקון העירוב. סיבוך מעשי זה מכסה על פגם עמוק יותר: הרי לאורך כל המסכת למדנו שהעירוב מבטא את יסוד ה"יחד" היהודי הטמון בעצם השבת. ההפרעה של נוכחות הנכרי בתיקון העירוב הינה השתקפות של פגיעה שורשית יותר במה שהעירוב מסמל (ומא"פשר) עבור היהודים הדרים בקרבתו בחצר.

רבי אליעזר בן יעקב מתיר טלטול בחצר כזו. לד"בריו, "נכרי או מי שאינו מודה בעירוב" אינו פוגע בשותפות ובהתחברות של היהודים הדרים בחצר. מסתבר שראב"י רואה את מי שאינו שייך לעניינה של השבת כמי שאינו דר בחצר בשבת, על כן השטח שברשותם הינו כחלל ריק, כהפקר, בכל הקשור לשו"תפות העירוב.

כך נראה מ"פשטותה של המשנה". אך לומדי הדף היומי עמדו על כך, ואולי אף הופתעו מכך, שה"תלמוד מפרש את המשנה בצורה שונה לחלוטין. לפי התלמוד המשנה מתייחסת לשאלה הצומחת מסו"ר גיות אחרות ורחוקות, הנמצאות בפרקים הראשונים של מסכת עבודה זרה.

לדברי התלמוד מן הדין מותר היה לטלטל בחצר זו בשבת, כאילו שהנכרי לא קיים; אך חכמים פסלו את העירוב בכדי להרחיק יהודים מלגור בצוותא עם נכרים "שמא ילמדו ממעשיהם". מחלוקת התנאים במשנה, לפי פירוש זה, תלויה בהבנת חומרת גזירה זו. לפי הדעה הראשונה במשנה הגזירה אוסרת טל"טול אף במצב שרק יהודי אחד דר עם נכרי; הרחקת היהודים מלגור יחד עם נכרים חייבת להיות מוחלטת. לפי ראב"י יש להניח שיהודי בודד לא יבחר לגור עם נכרי מחשש שהוא עלול להיזקק, ואף להירצח, על ידי שכנו הנכרי, כפי שנקבע בסוגיות במסכת עבודה זרה. על כן אין צורך לגזור איסור טלטול כלפי יהודי בודד. אך במקרה של שני יהודים, יש חשש אמיתי שיבואו לגור עם נכרי בחצר אחד, על כן במקרה זה יש לגזור על איסור טלטול "שמא יבואו ללמוד ממעשיו".

במבט ראשון, נדמה שפירוש זה נוטל את כל התוקף ממשנתנו ככזו הבאה להגדיר נדבך עקרוני ביותר בהלכות עירוב. אך כך רק במבט ראשון. בכדי להבין את מקומה המדויק של הסוגיה כפירוש למש"נה, יש להתבונן במרחב הדיון בנושא במקורות התר"ו

לימוד יומי

שבת, ט"ז בכסלו < שישי, כ"ב בכסלו

עירובין עג < עירובין עט	בבלי
מלכים א ו-ח < מלכים א יט-כ	מקרא
עירובין ט, ב-ג < עירובין י, י-א	משנה
רוח ומשמרת הנפשי א < מכירה ד	רמב"ם
שבועות ד-ו < נדרים י-יב	רמב"ם ג'